

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica 18 (2023)

ISSN 2083–1765

DOI 10.24917/20831765.18.22

Jadwiga Waniakowa

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska

ORCID 0000-0002-1651-1572

Odolan – zagadkowa polska gwarowa nazwa kozłka lekarskiego (Valeriana officinalis L.)

Słowa kluczowe: *odolan*, nazwy roślin, etymologia, motywacja semantyczna

Keywords: *odolan*, plant names, etymology, semantic motivation

Językoznawcy, którzy zajmują się polskimi gwarowymi nazwami roślin, często spotykają się z sytuacją, że na etapie gromadzenia materiału leksykalnego natrafiają na jakąś nazwę, która znajduje się w opracowaniach zielarskich lub botanicznych, a nie figuruje w słownikach gwarowych. Co więcej, taka nazwa rzadko jest rejestrowana przez słowniki języka polskiego. Właśnie jedna z nazw tego typu jest przedmiotem niniejszego tekstu.

Polska gwarowa nazwa *odolan* odnosi się do kozłka lekarskiego, *Valeriana officinalis* L. Jest ona poświadczona w kilku źródłach: PZZ, FF: 13; Majewski SN; SSSL Ziola, które z reguły nie podają lokalizacji geograficznej nazw. Jedynie Majewski SN wskazuje bardzo ogólną lokalizację, mianowicie Podole [Ukr]¹. Według spisu źródeł, poświadczenie pochodzi z pierwszej połowy XIX w., konkretnie z roku 1823 (Majewski SN I: XXX). Rozpatrując lokalizację geograficzną nazwy, warto też wskazać, że FF jest źródłem materiału z pogranicza ukraińsko-polskiego. Poza tym istnieją poświadczenia dwuczłonowej formy obocznej nazwy kozłka, które także sugerują wpływ ukraiński, por. *odolan (odylon) ziele (zile)*²: SSSL, Paluch ZZ.

Nazwy *odolan* nie notuje słownik Józefa Rostafińskiego (1900), ale może dlatego, że jest to słownik nazw rodzajów roślin, a nie poszczególnych gatunków. Nie rejestruje jej też niestety ani *Słownik gwar polskich* Jana Karłowicza (SGPKarł), ani kartoteka powstającego obecnie w Instytucie Języka Polskiego PAN *Słownika gwar polskich* (kart. SGP). Nie figuruje ona także w zbiorach gwarowych nazw roślin zespołu

¹ Sposób podawania zasięgu geograficznego za SGP.

² W nawiasach podane są faktycznie zanotowane formy.

prof. Eugeniusza Pawłowskiego na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie³. Z drugiej strony warto zauważyć, że skoro nazwa *odolan* znalazła się w PZZ, który notuje tylko najpopularniejsze polskie nazwy omawianych roślin leczniczych, to musiała ona uchodzić (przynajmniej w latach pięćdziesiątych XX w.) za popularną wśród zielarzy w Polsce⁴. Jednak nazwa ta – co należy podkreślić – nie figuruje w słownikach języka polskiego, tak historycznych, jak i współczesnych, począwszy od *Słownika staropolskiego* (SSStp), a skończywszy na słownikach najnowszych. Nie ma jej także w dawnych polskich zielnikach, nie notuje jej Anna Spólnik (1990). Z kolei godne uwagi jest, że znajduje się ona współcześnie wraz z innymi nazwami gwarowymi kozłka na licznych polskich stronach internetowych⁵.

Zarówno w słowniku Karłowicza, jak i w kart. SGP występują gwarowe formy *odole* ‘wąwóz, jar, wydłużona rozpadlina ziemna’ i *odola* ‘okolica tłustej glinki nadwiślańskiej, pełna parowów, w ziemi proszowskiej i sąsiednich’. Są one derywowane od podstawy *dół* ‘jama, zagłębienie w ziemi’, na co wskazuje już SW, gdzie również notowane są te formy. Jedynie one mogłyby mieć związek z nazwą *odolan*, ale – jak się okazało w toku dalszych badań (por. niżej) – ten trop jest niewłaściwy.

Jeśli źródła leksykograficzne w języku polskim zawodzą, w sukurs przychodzą opracowania onomastyczne. Otóż wszystko wskazuje na to, że dobrym pomysłem jest powiązanie formy *odolan* z nazwą miejscową *Odolanów* w województwie wielkopolskim, w powiecie ostrowskim. Jak twierdzi Kazimierz Rymut, nazwa *Odolanów*, która jest notowana od XIV w. w formach *Odelnowe* (1302) i *Odolanow* (1378), jest odantroponimiczna i pochodzi od poświadczonego w źródłach imienia *Odolan*, które zestawia się ze scs. *odolēti* ‘zwyciężyć’, pokrewnym z pol. *zdołać* (Rymut 1987: 168)⁶. Taka teza otwiera zupełnie inne – niepomiernie szersze i głębsze – perspektywy badawcze nazwy botanicznej *odolan*. Wobec tego należy także z większą uwagą odnieść się do dawnego polskiego imienia *Odolan*. Otóż, jak wykazuje Aleksandra Cieślikowa (1990: 88), jest ono licznie poświadczane w źródłach staropolskich już od XI w. (pierwsze poświadczenie z roku 1065 z Wielkopolski). Występuje w różnych formach, jak *Odolan*, *Hodolan*, *Odulan*. Formalnie stanowi imiesłów bierny czasu przeszłego od niepoświadczonego w polszczyźnie czasownika, którego odpowiednikiem jest scs. *odolēti* ‘zwyciężyć’ (Taszycki 1958 [1925]: 74). Staropolska forma *Odolan* ma ponadto odpowiednik w imieniu staroczeskim *Odolen* (Svoboda 1964: 100). Do tych językoznawczych ustaleń nawiązuje zresztą, choć niezbyt dokładnie i zgodnie ze stanem faktycznym, Adam Fischer w swoim słowniku⁷.

³ W tym miejscu pragnę bardzo serdecznie podziękować Panu Profesorowi Stanisławowi Koziarze i Pani Doktor Marcie Karamańskiej za udostępnienie mi tych zbiorów do przeszukania.

⁴ PZZ notuje tylko cztery gwarowe nazwy kozłka lekarskiego, mianowicie: *waleriana*, *baldrian*, *odolan* i *stoniebo* (PZZ: 192).

⁵ Por. np.: <https://neuroexpert.org/wiki/waleriana-valeriana-officinalis/> (dostęp 18.04.2023), <https://www.cefarm24.pl/czytelnia/natura/kozlek-lekarski-wlasciwosci-zastosowanie/> (dostęp 18.04.2023), <https://rosliny-wodne.pl/strefa-0-sucholubna/470-valeriana-officinalis-kozlek-lekarski-waleriana.html> (dostęp 18.04.2023).

⁶ Istnieje również nazwa miejscowa tego samego pochodzenia, mianowicie *Odolany*. Obecnie jest to część dzielnicy Wola w Warszawie, a w przeszłości była to wieś szlachecka.

⁷ Pisze on mianowicie: „Kozłek nazywali dawniej Słowianie *odolon* [sic!], nazwa ta przeszła także do języka rumuńskiego. Nazwa urobiona od cerkiewnego *odoleti* [sic!] – zwyciężyć,

Jak wiadomo, nazwy roślin są zawsze motywowane ich cechami⁸. Aby więc dotrzeć do pierwotnych motywacji nazw, należy zdać sobie sprawę ze wszystkich właściwości danego gatunku rośliny. Przyjrzyjmy się zatem cechom kozłka lekarskiego, mając na uwadze nazwę *odolan* i jej niewątpliwy związek z czasownikiem *odolěti* ‘zwyciężyć’ oraz próbując dociec, jakie cechy gatunkowe rośliny mogły stanowić motywację tej nazwy.

Kozłek lekarski, *Valeriana officinalis* L. jest byliną dorastającą do półtora metra wysokości, a nawet więcej. Jest to gatunek zbiorowy, obejmujący kilkadziesiąt form o zbliżonych właściwościach. Ma sztywną, raczej słabo rozgałęzioną łodygę, zwieńczoną baldachokształtnym kwiatostanem, złożonym z licznych – drobnych, białawych lub różowawych – kwiatków o miodowym zapachu, który jest afrodyzjakiem dla kotów. Kwitnie od czerwca do sierpnia. Liście kozłka są pierzastodzielne. Korzenie mają specyficzny zapach, kojarzony z kozłem. Roślina występuje na wilgotnych łąkach, w zaroślach i lasach, a także na brzegach wód. Bylina ta ma szeroko znane własności lecznicze. Służy jako lek uspokajający przy nerwicy, bezsenności i wyczerpaniu nerwowym, przy czym surowcem zielarskim są korzenie kozłka i kłącze (PZZ: 192; Podbielkowski, Sudnik-Wójcikowska 2003: 226). Pierwsze poświadczenia o zastosowaniach leczniczych kozłka są bardzo dawne. Pochodzą z I w. n.e. Dioskurydes i Pliniusz Starszy opisywali go pod nazwą *phu* jako środek moczopędny oraz stosowany przy astmie i chorobach płuc (używany w postaci naparów z suchego zieleńca i rozdrobnionych korzeni)⁹. W średniowieczu stosowano kozłek, aby zapobiec chorobom zakaźnym. Ponadto używano go przeciw epilepsji (wielkiej chorobie) i dla zmniejszenia wrażliwości układu nerwowego (Czиков, Łaptiew 1988: 180). Poza tym zalecano jego używanie przeciwko czarom. W różnych okolicach w Polsce stosowano go między innymi na dolegliwości żołądkowe (Fischer Rośliny: 211–212). Widać zatem, że spektrum jego własności leczniczych (a nawet magicznych) było duże, a zakres użycia bardzo szeroki. Można zatem sądzić, że uważano go powszechnie za lekarstwo wyjątkowo pomocne i silne.

Szukając w polszczyźnie śladów botanicznej nazwy *odolan*, konstatujemy, że odnosiła się ona też do innej rośliny, mianowicie do rudbekii nagiej, *Rudbeckia laciniata* L.¹⁰, jak poświadcza Majewski SN, notując tę nazwę z Pokucia [Ukr] za Kolbergiem. Ponadto na ciekawe poświadczenie tej nazwy (ale niepolskiej i nieodnoszącej się do kozłka) natrafiamy w *Encyklopedii staropolskiej* Zygmunta Glogera. Otóż znajdujemy tam obszerny artykuł Rostafińskiego (1903) traktujący o „roślinach miłośniczych”. Autor

---

zachowała się dotąd u Czechów, Serbów, na Rusi zwykle na oznaczenie kozłka, ale czasem także i innych roślin. W Polsce przechowała się ta nazwa tylko w nazwie osobowej od XI wieku (osoby nieraz nazywano od roślin) oraz w nazwach miejscowych *Odolany*, *Odolanów*” (Fischer Rośliny: 211–212).

⁸ Istnieje na ten temat bogata literatura, por. np. Waniakowa 2012: 67–68; Dębowski, Waniakowa 2019: 173–200.

⁹ Należy dodać, że już w starożytności odróżniano gatunki kozłka, które miały różne nazwy, na przykład gatunek kozłek celtycki, *Valeriana celtica* L. określano nazwą *nardum celticum*, a zlatynizowana nazwa *phu* (< gr. φού) odnosiła się do gatunku kozłek wielki, *Valeriana phu* L. (André 1956: 248, 325; Vajs 2003: 228).

¹⁰ Jest to popularna roślina ozdobna, rosnąca też dziko, bardzo odporna i silna, dorastająca do dwóch metrów wysokości i uznawana za gatunek inwazyjny (Podbielkowski, Sudnik-Wójcikowska 2003: 407–408).

wspomina w nim o *odolanie*, którą to nazwę odnosi do grzybienia białego, *Nymphaea alba* L. Zacytujmy stosowny fragment:

Jest tylko jedna nazwa, tkwiąca w pniu ogólnie słowiańskim, „*odolan*”, którą możnaby tak wyklądać, i dziewczyna, która za czasów „Starej Baśni” śpiewała: „O dolaż moja, dola!” mogła wiedzieć, że jest *odolan*, który może jej dolę zmienić. Nazwa zaś *odolanu* bywa wśród Słowian odnoszona do różnych roślin. Jedną z nich jest owa lilja wodna z sercowatymi liśćmi, którą powszechnie grzybieniem nazywamy. Ona mogła być prastowiańską miłośniczą rośliną (Rostafiński 1903: 197).

Uwagi Rostafińskiego dotyczące pochodzenia nazw roślin należy traktować z rezerwą, ponieważ nie był on językoznawcą-etymologiem. Nie można więc podchodzić poważnie do jego twierdzenia, że *odolan* wywodzi się z wyrazu *dola*, chociaż – jak się okaże w dalszym toku naszych rozważań – nazwa *odolan* i wyraz *dola* są w pewien sposób powiązane, ale nie tak wprost, jak przypuszcza Rostafiński. Nie ulega jednak wątpliwości, że ma on rację, pisząc o „pniu ogólnie słowiańskim” tej nazwy.

Wobec tego rozpatrzmy stosowny materiał słowiański. Jeśli chodzi o języki zachodniosłowiańskie, formy nazwy kozłka są następujące: czes. *odolen* (1883), czes. gw. *odolan*, *odoljen* (Rystonová 2007), czes. gw. (morawskie) *odol'en* (Machek 1954: 224), słow. *odolen* (Buffa 1972);

Odpowiedniki wschodniosłowiańskie polskiej gwarowej nazwy *odolan* to: ukr. gw. *odolan*, *odejan*, *odełen*, *odylon zile* (Makowiecki 1936: 391), ros. gw. *одолень* (SRNG), ros. gw. *одолен* (Chodurska 2003: 187), ros. gw. *одеян*, *одеян* (Annenkov 1878); nazwy południowosłowiańskie: chorw. *odoljen ljekoviti*, chorwackie gwarowe i dawne: *dolen*, *dolin*, *odolin*, *odolin mali*, *odoljen*, *odoljen ljekarski*, *odoljan*, *odolen* (Šugar HBI; Vajs 2003), serb. *одолен* (Simonović BR), serb. gw. *долен*, *мали одолин* (Šulek 1879), serb. gw. *долин*, *дољен*, *одзелен*, *одоленак*, *одолин*, *одољан*, *одољен* (Simonović BR), słoweń. gw. *odolin* (Karlin 1964), bułg. *делен*, *делян* (BER s.v. *делен*), bułg. gw. *деленка*, *делянка*, *дилянъ*, *лъкарска дилянка*, *деленче* i inne (Achtarov (red.) 1939; BER s.v. *делен*).

Należy stwierdzić, że nazwy typu *odolan/odolen/odoljen* (i inne) oraz ich derywaty słowotwórcze odnoszą się w słowiańszczyźnie nie tylko do kozłka lekarskiego, ale także do innych gatunków i rodzajów roślin. Za przykład może tu służyć materiał wschodniosłowiański. Na terenie Białorusi forma *одолень* odnosiła się jedynie do grzybienia białego, *Nymphaea alba* L. i grążela żółtego, *Nuphar luteum* Sm., w Ukrainie – oprócz kozłka lekarskiego – nazwa ta również oznaczała te gatunki roślin wodnych, natomiast na obszarze gwar rosyjskich forma ta – prócz kozłka – dotyczyła jakiegoś gatunku zanokcicy, *Asplenium* L. Wariant twar-dotematowy *одолен* (poza kozłkiem lekarskim i grzybieniem białym) w gwarach rosyjskich odnosił się do szaleju jadowitego, *Cicuta virosa* L., sparcety siewnej, *Onobrychis sativa* Lam., ostrołódki kosmatej, *Oxytropis pilosa* DC., bluszczu kurdybanka, *Glechoma hederacea* L. i świerzbnicy polnej, *Knauthia arvensis* L. (Annenkov 1878; SRNG; Chodurska 2003: 187).

Ponieważ nazwa *odolen* w różnych wariantach jest dość popularna w wielu językach słowiańskich, dużo o niej pisano w różnych kontekstach: językowym (porównawczym,

etnolingwistycznym i etymologicznym), kulturowym i etnobotanicznym. Nie miejsce tu, by szczegółowo referować wszystkie prace w tym zakresie, wobec tego niżej zostaną przytoczone chronologicznie tylko najważniejsze tezy z różnych opracowań, a następnie przedyskutowane poglądy na temat pochodzenia nazwy.

Rzecz oczywista, najwięcej uwagi badacze poświęcili nazwie *odolen* i jej wariantom w odniesieniu do kozłka lekarskiego, *Valeriana officinalis* L., nie biorąc jednak do tej pory pod uwagę polskich materiałów leksykalnych. Przegląd opinii na temat tej nazwy należy rozpocząć od stanowiska Ericha Bernekera, który twierdzi, że z czasownikiem *odolějo* (por. scs. *odolěti* ‘zwyciężyć’¹¹) łączą się nazwy roślin (pierwotnie chyba odnoszące się do kozłka), które są do pewnego stopnia tłumaczeniem na podstawie pokrewieństwa łac. *valeriana* i *valēre* ‘być silnym, potężnym; mieć przewagę, dominować’, jak ros. *одоле́й* „haarige Wolfsmilch” (jeden z gatunków wilczomlecza), ukraińskie, serbskie, chorwackie i słowackie nazwy oznaczające kozłek oraz słoweń. *odolin* ‘wyżlin większy, *Antirrhinum maius* L.’ (SEW s.v. *-dolějo*, *-dolěti*). Następnie warto przytoczyć zdanie Aleksandra Brücknera (SEBr¹² s.v. *Odolan(ów)*) o polskiej nazwie osobowej od XI w. i nazwie miejscowej, w której „ocalała prasłowiańska nazwa rośliny czarowniczej [...], a u innych Słowian (Czechów, Serbów, Rusi) nazwa kilku roślin, jak ‘kozłek’ (‘valeriana’)”. Brückner zastanawia się przy tym za Erichem Bernekerelem, czy *valeriana*, mająca związek z łac. *valēre*, łączy się z *odolěti*, które jest pokrewne z pol. *zdołać*, *zdolny* itd., będąc derywatem od psł. *dolja ‘dola’. Tym samym nazwy takie, jak *odolan* i odpowiedniki, byłyby tłumaczeniami łac. *valeriana*. Na temat omawianej nazwy kozłka w języku czeskim pisze też Václav Machek (1954: 24), który proponuje rekonstrukcję *odolěň, twierdząc (również za SEW s.v. *-dolějo*, *-dolěti*), że została ona w różnych językach słowiańskich przeniesiona z kozłka także na inne rodzaje i gatunki roślin, jak słoweń. *odolin* ‘wyżlin większy, *Antirrhinum maius* L.’¹³, ros. *odolen* i *odalen*, *Nymphaea alba* L. (czyli grzybień biały) i *Nuphar* (grązel). Wiąże tym samym nazwę z scs. *odolěti* i czes. *odolati*, podając przy tym, że dawni Słowianie używali kozłka jako środka prewencyjnego przeciw „nakaźlivým nemocem, zvláště moru; lidé užívající ho *odolají* tedy moru” (Machek 1954: 24). Dane dotyczące badanej nazwy kozłka znajdujemy także w słowniku Maxa Vasmera i w późniejszym opracowaniu tego słownika przez Olega Trubačova. W dziele tym jest mowa o rosyjskiej formie *одоле́й*, odnoszącej się do jednego z gatunków wilczomlecza, mianowicie *Euphorbia pilosa* L. (przy czym Berneker pisze o „haarige Wolfsmilch”, por. wyżej), a także o formach *одоленъ* i *одаленъ* jako wariantach nazwy grzybienia białego, *Nymphaea alba* L. Autor podaje też, że roślina ta według wierzeń ludowych ma moc odpędzania złych duchów i stąd jej nazwa jest derywatem od czasownika *одоле́ть* ‘pokonać, przezwyciężyć, opanować’. Przedstawiając słowiański materiał leksykalny dotyczący nazwy kozłka lekarskiego oraz nazw innych roślin (jak wyżlina większego, *Antirrhinum maius* L.),

¹¹ Por. HAT: *odolěnje* ‘Sieg’, *odolěti* ‘siegen, bezwingen, niederringen’, *odolěvati* ‘siegen’ (z Kodeksu supraskiego).

¹² Pierwsze wydanie słownika ukazało się w roku 1927.

¹³ Machek błędnie kopiuje ze słownika Bernekera „*Antirrhinum minus*”, podczas gdy w istocie chodzi o wyżlin większy, *Antirrhinum maius* L.

powtarza za Erichem Bernekerem (por. wyżej) przypuszczenia o tym, że nazwa kozłka w językach słowiańskich jest kalką łac. *valeriana* (Vasmer ES s.v. *одолеѣ*). Petar Skok podaje dwie formy nazwy kozłka: *odolán* i *odòljen* z informacją, że roślina jest uważana za czarodziejską. Ponadto notuje formę *doljan* jako nazwę fenkułu włoskiego (kopru włoskiego), *Foeniculum vulgare* Mill., opartą na tym samym etymonie. Przytacza też (za innymi badaczami) pokrewne nazwy odnoszące się do innych roślin w językach słowiańskich, a także zapożyczoną nazwę rumuńską, mianowicie *odolean*, oznaczającą kozłka lekarskiego, *Valeriana officinalis* L. Jest to ważna informacja, bowiem świadczy o popularności i rozprzestrzenianiu się słowiańskiej nazwy kozłka. Autor ten twierdzi poza tym, że według nazw roślinnych powstały też antroponimy, jak *Odolá*, *Odoljen* i *Odejian*, poświadczone w XI w. Przytacza też łacińsko-dalmatyńskie imię *Adalenus* (poświadczone w XII i XIII w.), jednak przyznaje, że wszystkie te imiona mogą to być kalkami łacińskiego imienia *Victor* (Skok ER s.v. *odoljeti*)¹⁴. France Bezlaj powtarza w swoim słowniku tezy innych językoznawców (**odolěŋ < *odolěti < *dolja*¹⁵) oraz dodaje pewne gatunki roślin, do których – prócz kozłka lekarskiego – odnosi się słoweńska nazwa *odolin*. Są to: *odolin* – lniczka mała, *Chaenorhinum minus* (L.) Lange i wspominany już wyżej wyżlin większy, *Antirrhinum maius* L.; *divlji odolin* – wyżlin polny, *Antirrhinum orontium* L. oraz *rumeni odolin* – lnicza pospolita, *Linaria vulgaris* Mill. (Bezlaj ES s.v. *odolŋn*).

Ponieważ część słowiańskich językoznawców zajmuje się problemem, czy słowiańska nazwa **odolěŋ* jest kalką łac. *valeriana* – przy założeniu, że *valeriana* jest derywatem od łac. *valēre*, warto spojrzeć na to zagadnienie szerzej i sprawdzić, jakie poglądy na ten temat mają inni uczeni. Otóż obecnie powszechna jest opinia (poparta dogłębną analizą informacji zarówno ze średniowiecznych zabytków piśmiennictwa, jak i z dawnych zielników), że śrłac. *valeriana* jest przymiotnikiem rodzaju żeńskiego od nazwy rzymskiej prowincji *Valeria* w Panonii (między Dunajem a Drawą)¹⁶. O tejże prowincji wspomina historiograf Ammianus Marcellinus już w IV w. Jest to obszar, gdzie kozłek rósł masowo i stamtąd się rozprzestrzenił na inne tereny. Śrłac. *valeriana* pojawia się po raz pierwszy w X w. w łacińskim tłumaczeniu dzieła Izaaka Judaeya *De Diaetis*. Od tej pory często występuje w różnych pracach, na przykład w pismach Alberta Wielkiego w XIII w. (Marzell 2000 IV: szp. 990–991; Genaust 2005: 674)¹⁷. Helmut Genaust twierdzi wręcz, że proste wywodzenie *valeriana* od *valēre* nie uwzględnia złożoności historii wyrazu. Powołuje się również na słowniki etymologiczne różnych języków. Idąc tym tropem, widzimy pochodzenie śrłac. *valeriana* wyprowadzone od nazwy

¹⁴ Warto dodać, że Petar Skok nie porusza tematu, czy nazwa kozłka to kalka łac. *valeriana* i czy ta nazwa łacińska ma związek z *valēre*.

¹⁵ Do przedstawienia pełnej etymologii słowiańskiej nazwy kozłka wracam pod koniec niniejszego tekstu.

¹⁶ Łac. *valeriana* powiązane z czasownikiem *valēre* znajdujemy wprawdzie u Mariana Rejewskiego (2016: 232), ale nie przytacza on za tą tezą żadnych argumentów poza jednym, że kozłek jest stosowany w lecznictwie.

¹⁷ Oczywiście nie trzeba nikogo przekonywać, że nazwa *valeriana* jest przedlinneuszowska. Linneusz, tworząc swoją taksonomię, często korzystał z nazw dawnych, już ugruntowanych. Tak też postąpił w przypadku kozłka.

provincji *Valeria* na przykład w TLFi (s.v. *valériane*)¹⁸. Zatem nazwa *valeriana* byłaby motywowana pierwotnym miejscem występowania rośliny. Jeśli przyjmiemy takie założenie, to oczywiście się staje, że słowiańska nazwa kozłka **odolěň* – derywowana od **odolěti* – nie jest kalką średniowiecznej nazwy łacińskiej.

Wracając do badań slawistów, nie można pominąć słownika pod redakcją Trubačova, gdzie w obszernym haśle znajdujemy bardzo bogatą dokumentację dotyczącą przede wszystkim tego, które gatunki roślin nosiły lub noszą nazwy kontynuujące psł. **o(b)-dolěňь/*o(b)dolěňь* w językach i gwarach słowiańskich. Okazuje się, że tych gatunków roślin jest bardzo dużo, choć przeważa oczywiście kozłek. Jak uważają autorzy słownika, wszystkie te gatunki mają albo własności lecznicze, albo przypisywano im właściwości magiczne. Co ciekawe, w słowniku tym, choć nie neguje się wprost pochodzenia łac. *valeriana* od *valēre*, to i tak – wskazując na różnorodność gatunków roślin noszących omawianą nazwę (także w języku słoweńskim wystawionym najbardziej na wpływy łaciny) – sugeruje się, że przyjmowanie słowiańskiej nazwy jako kalki formy łacińskiej nie jest obowiązkowe. Autorzy słownika zwracają też uwagę na liczne poświadczenia dawnych słowiańskich nazw osobowych wywodzących się również z **odolěti* i powtarzają za Petarem Skokiem (zob. wyżej), że imiona te mogły powstać od nazw roślin, choć mogły być także kalkami łacińskiej formy *Victor* (ESSJ s.v. **obdolěňь/*obdolěňь*). Stąd wniosek, że traktują pierwotne formy nazw botanicznych **o(b)dolěňь* i **o(b)-dolěňь* jako prawdziwie dawne, prastłowiańskie¹⁹.

Ponadto liczni badacze piszą na temat słowiańskich kontynuantów psł. **o(b)-dolěňь/*o(b)dolěňь*. Valentina A. Merkulova uważa, że w języku rosyjskim nazwa kozłka przeszła na grzybień biały z tego powodu, że grzybień ma nie tylko (podobnie jak kozłek) własności lecznicze, ale także – według wierzeń ludowych – odpędza złe duchy (por. wyżej). W kwestii możliwej kalki nazwy łacińskiej sądzi, że trudno jednoznacznie się wypowiedzieć, ponieważ w tym wypadku mogłaby tylko pomóc wiedza, od kiedy Słowianie znali właściwości kozłka (Merkulova 1967: 34). Hermína Pleváčová (2000: 267–269), podając przykłady nazw własnych, jak stczes. *Odolěň* i czes. *Odolenovice*, twierdzi, że one (antroponimy i toponimy) nie mają z nazwami roślin nic wspólnego. Rozpatrując zaś nazwy roślin, najpierw przywołuje słowiańskie nazwy kozłka, a następnie, powołując się na liczne źródła, dodaje mnóstwo przykładów innych gatunków roślin mających te lub zbliżone nazwy w językach słowiańskich. Odnosząc się do etymologii psł. **odolěňь*, opowiada się (po zreferowaniu stanu badań) za rodzimym, prastłowiańskim, pochodzeniem nazwy, a zatem od czasownika **odolěti*, czyli *eo ipso* odrzuca możliwość kalkowania śrlac. *valeriana*²⁰. Sporo uwagi poświęca wschodniosłowiańskim wariantom *одолен/одолень* w swojej książce Halina

¹⁸ Por. <http://stella.atilf.fr/Dendien/scripts/tlfiv5/search.exe?23;s=2690596545;cat=0;m=val%82riane> (dostęp 29.04.2023).

¹⁹ Warto jednak zauważyć, że w słowniku Ricka Derksena (2008) obecne jest tylko hasło **odolěti*.

²⁰ Autorka odnosi się również na koniec do chybionych motywacji i etymologii nazwy **odolěňь*, jak na przykład do tłumaczenia, że nazwa może być motywowana rośliną *daleko* od brzegu (chodzi o rosyjską gwarową formę *odalen* (zob. wyżej) oznaczającą grąźel żółty, *Nuphar luteum* Sm., por. Budziszewska 1965: 239).

Chodurska (2003: 182–190). Odnosząc się do wyników badań innych uczonych, autorka wskazuje, że na szerszą skalę i do celów leczniczych zaczęto w Rosji zbierać kozłek dopiero za czasów panowania Piotra Wielkiego (przełom XVII i XVIII w.), a na podstawie informacji zawartych w dawnych zielnikach ruskich można stwierdzić tylko, że ludy zamieszkujące obszary wschodniej Słowiańszczyzny mogły poznać magiczne zastosowanie kozłka w końcu XVII stulecia. Natomiast właściwości lecznicze rośliny z pewnością były znane Słowianom już wcześniej, ponieważ kozłek był od dawna rozprzestrzeniony w Europie Środkowej (por. wyżej). Autorka uważa, że na terenie wschodniej Słowiańszczyzny nazwa kozłka może mieć jednak obcą genezę i nie jest wykluczone, że należy ona do określeń determinujących zastosowanie, czyli podpowiadających zakres użycia rośliny. Przypuszcza zatem, że wskutek wtórnej etymologizacji nazwy przypisano kozłkowi na wschodzie Słowiańszczyzny szereg funkcji magicznych, jako że w Europie Zachodniej kozłek uchodził za ziele apotropaiczne, odstraszaające złe moce oraz zapobiegające urokom. Z czasem nazwa kozłka miała przejść także na inne rośliny o podobnych właściwościach magicznych²¹. Na temat etymologii serbskiej i chorwackiej nazwy kozłka celtyckiego, *Valeriana celtica* L. *odoljen* pisze Maja Kalezić (2012: 127–141). Autorka zajmuje się nazwą tego gatunku kozłka, bowiem uważa, że prawdopodobnie stanowi on denotat łacińskiej nazwy *saliunca*, której struktura ikonimiczna może być według niej kluczem do znalezienia nowej etymologii nazwy *odoljen*. Szczegółowo analizuje historyczne botaniczne oraz językowe informacje i dochodzi do wniosku, że forma *saliunca* może kojarzyć się z kilkoma gatunkami roślin, dla których następnie próbuje znaleźć wspólny komponent semantyczny. W dalszej kolejności przedstawia łac. *saliunca* jako *compositum*, złożone z elementów *sali-* i *uncus*. Po czym, po licznych porównawczych analizach formalno-znaczeniowych nazw botanicznych, stara się udowodnić, że nazwa *odoljen* kontynuuje suponowane złożenie **vodōvlžěn*, które – mimo uznania dla szerokiej i interdyscyplinarnej perspektywy badawczej, jaką stosuje autorka – nie wydaje mi się możliwe, nie tylko z powodów semantycznych, ale także ze względu na permanentny zanik nagłosowego i śródgłosowego *v* w słowiańskich formach nazwy kozłka i innych roślin (por. wyżej).

Zmierzając do podsumowania wszystkich przedstawionych wyżej rozważań, stwierdzić wypada, że wymienione słowiańskie (historyczne i gwarowe) nazwy kozłka kontynuują (w zależności od wygłosu) dwie prasłowiańskie formy, mianowicie **o(b)dolěň* lub **o(b)dolěňь*, które są derywatami od prasłowiańskiego prefigowanego czasownika **o(b)dolěti* ‘pokonać, zwyciężyć’ (por. np. chorw. *odòljeti* ‘pokonać, wytrzymać’). Czasownik ten zaś jest powiązany z innymi, jak **doliti* (por. czes. *doliti* ‘bronić’ i *doliti se* ‘walczyć’ (ESSJ s.v. **obdolěti*), pol. *wydolić* ‘wytrzymać wysiłek’) i **dolati* ‘dawać sobie radę z kimś, z czymś, pokonywać, przezwycięzać coś, zwyciężać kogoś’ (por. stczes. *dolati* ‘odpierać, bronić’, pol. *zdołać*²², *podolać*, *wydołać* ‘dać sobie radę,

²¹ Autorka przy tym sugeruje, że nazwa *одолен* została przyporządkowana szalejowi jadowitemu, *Cicuta virosa* L. zapewne z powodu częściowego podobieństwa zewnętrznego rośliny z opisem figurującym w starych zielnikach (Chodurska 2003: 190). Wydaje się jednak, że w tym wypadku motywacja nazwy może też odnosić się do ogromnej siły trującego działania szaleju.

²² W ten sposób wyrazem pokrewnym jest też polski przymiotnik *zdolny* ‘utalentowany’ jako pochodny od prefigowanego czasownika *zdołać* (SEBor s.v. *zdolny*).

potrafić coś zrobić, por. SEBor s.v. *podolać*). Wszystkie te czasowniki są derywowane od prasłowiańskiego rzeczownika **dolja*, którego pierwotne znaczenie to ‘oddzielony kawałek, wydzielona część czegoś; wydzielona, należna komuś, przeznaczona dla kogoś część, dział, udział’ (SEBor s.v. *podolać, dola*; Derksen 2008 s.v. **odolěti*). Ewoluuowało ono w sposób następujący: ze znaczenia ‘przeznaczona dla kogoś część’ wytworzyło się z czasem znaczenie ‘powodzenie lub niepowodzenie, dobry lub zły los, przeznaczenie’, skąd w derywowanych czasownikach wykształciło się pierwotne znaczenie ‘miewać, uzyskiwać powodzenie, szczęście’, skąd powstało kolejne znaczenie ‘dawać sobie radę’, skąd wreszcie rozwinęło się znaczenie ‘przezwyćieżać, zwyciężyć’ i inne pochodne semantycznie (SEBor s.v. *podolać, dola*). Widać zatem, że Rostafiński miał do pewnego stopnia rację, gdy kojarzył nazwę *odolan* z wyrazem *dola*, jednak powiązanie to nie jest takie bezpośrednie, jak mu się wydawało (por. wyżej). Wynika stąd także, że polska gwarowa nazwa kozłka lekarskiego, *Valeriana officinalis* L. *odolan*, pochodna od psł. **odolěti*, absolutnie nie wiąże się z polskimi gwarowymi formami *odola* i *odole* (por. wyżej). Podobnie wymienione wyżej imiona własne, jak m.in. stpol. *Odolan*, pochodzą od tego czasownika, jak zresztą dawno to zostało udowodnione. Również nazwy wszystkich innych roślin kontynuujące psł. **odolěň* oraz wszystkie od nich derywowane związane są z tym czasownikiem. Można się zastanawiać, czy rzeczywiście psł. **odolěň* odnosił się najpierw tylko do kozłka jako rodzaju *Valeriana*, a potem dopiero nazwa ta przeszła na inne rodzaje roślin. Jest to o tyle prawdopodobne, że kozłek słynął w Europie zarówno z własności leczniczych (zwłaszcza zwalczanie epilepsji, „wielkiej choroby”, było niezwykle cenioną właściwością), jak i magicznych. W związku z tym jego wielka moc była powszechnie uznana. Wierzono, że pokonuje choroby i złe moce. Stąd właśnie jego określenie związane w Słowiańszczyźnie z czasownikiem **odolěti* ‘pokonać, zwyciężyć’. Z czasem jego nazwa mogła przejść także na inne rośliny, uznane za podobne pod względem siły działania, miejsca występowania czy wyglądu. Co więcej, z przedstawionych wyżej badań wynika, że prasłowiańska nazwa **odolěň* nie jest kalką śrłac. *valeriana*, ponieważ wedle wszelkiego prawdopodobieństwa łacińska nazwa nie jest derywowana od czasownika *valēre* ‘być silnym, potężnym; mieć przewagę, dominować’, a pochodzi od nazwy rzymskiej prowincji *Valeria* (por. wyżej), będąc formalnym przymiotnikiem rodzaju żeńskiego od tejże nazwy toponimicznej. Z drugiej strony argumentem za tym, że nazwa **odolěň* nie jest kalką, był dla różnych uczonych fakt, że właśnie tak dużo innych rodzajów i gatunków roślin nosi w językach i gwarach słowiańskich nazwy kontynuujące **odolěň*, a ich łacińskie nazwy są wszak zupełnie inne, tzn. nie nawiązują do łac. *valēre*. Oczywiście uczeni ci zakładają wtedy, że nazwy innych roślin, będące refleksami psł. **odolěň*, powstały niezależnie od nazwy kozłka, co w końcu – przynajmniej w jakiejś mierze – też jest możliwe. Wracając do polskiej gwarowej nazwy kozłka lekarskiego *odolan*, ze względu na jej udokumentowany zasięg geograficzny i nieobecność w słownikach języka polskiego (por. wyżej) przyjąć wypada, że jest ona najprawdopodobniej stosunkowo późnym zapożyczeniem z gwar ukraińskich.

Sięgając głębiej w pochodzenie prasłowiańskiej nazwy **odolěň* i czasownika **odolěti* ‘pokonać, zwyciężyć’, można wskazać, że psł. **dolja* (z obocznymi postaciami **dola* i **dola*) ma liczne odpowiedniki w językach indoeuropejskich, jak np. lit. *dalià* ‘część;

część składowa czegoś, składnik; spadek', łot. *daļa* 'część, udział'. Wszystkie one pochodzą od praindoeuropejskiego rdzenia **doh₁-* (na stopniu apofonicznym pełnym *o*) od podstawowego **delh₁-*, którego podstawowe znaczenie to 'rozdzielać, rozłupywać, rozszczepiać; rzeźbić, wyrzynać, ociosywać'. Pierwotne znaczenie prasłowiańskiego rzeczownika **dolja* to 'odcięta, odłupana część, kawałek czegoś', z czego następnie powstało znaczenie 'przeznaczona dla kogoś, należna komuś część czegoś, dział, prawo do udziału w czymś', by potem rozwinąć się w znaczenie 'powodzenie lub niepowodzenie (przy otrzymywaniu należnej części), dobry lub zły los, przeznaczenie' (SEBor s.v. *dola*, *podołać*; Derksen 2008 s.v. **dōla*, **odolēti*).

W konkluzji można stwierdzić, że polska gwarowa nazwa *odolan* 'kozłek lekarski, Valeriana officinalis L.', która do tej pory nie była brana pod uwagę w rozważaniach językoznawczych, stanowi prawdopodobnie późne zapożyczenie z gwar ukraińskich i nie ma nic wspólnego z polskimi gwarowymi formami *odola* i *odole*. Natomiast – podobnie jak identyczne formalnie staropolskie imię *Odolan* – wiąże się z prasłowiańską formą **odolēn*, która jest derywatem od czasownika **odolēti* 'pokonać, zwyciężyć', pochodzącego od psł. **dolja* 'powodzenie lub niepowodzenie, dobry lub zły los, przeznaczenie'. Ma zatem zarazem związek z polskim rzeczownikiem *dola*, ale nie w ten sposób, jaki sugerował Rostafiński. Ponadto psł. **odolēn* jest motywowany szeroko znanymi własnościami leczniczymi i magicznymi kozłka, ale nie stanowi kalki śrłac. *valeriana*, ponieważ ta nazwa łacińska raczej nie wiąże się z czasownikiem *valēre* 'być silnym, potężnym; mieć przewagę, dominować', a jest najprawdopodobniej derywatem przymiotnikowym od nazwy rzymskiej prowincji *Valeria*. Poza tym słowiańskie nazwy botaniczne, będące kontynuantami psł. **odolēn*, odnoszą się przede wszystkim do kozłka, ale nie tylko, bo także do wielu rodzajów i gatunków innych roślin, które są pod jakimś względem silne: wykazują odpowiednio mocne działanie lecznicze (lub nawet niezwykle trujące), suponowane właściwości magiczne lub są silne wegetatywnie.

Rozwiązanie skrótów

BER – Georgiev V., Duridanov I., 1971–., *B'lgarski etimologičen rečnik*, Sofija: [Георгиев В., Дуриданов И., 1971–., *Български етимологичен речник*, София].

Bezłaj ES –Bezłaj F., 1977–2005, *Etimološki slovar slovenskego jezika*, t. I–V, Ljubljana.

ESSJ – *Ètimologičeskij slovar' slavânskikh âzykov. Praslavânskij leksičeskij fond*, red. O.N. Trubačev, A.F. Žuravlev, Ž.Ž. Varbot, Moskva 1974–: [Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд, ред. О.Н. Трубачев, А.Ф. Журавлев, Ж.Ж. Варбот, Москва 1974–].

FF – *Flora i fitonimy na pogranczu polsko-ukraińskim*, red. F. Czyżewski, D. Urban, Lublin 2006.

Fischer Rośliny –Kujawska M., Łuczaj Ł., Sosnowska J., Klepacki P., 2016, *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera*, Wrocław.

HAT –Sadnik L., Aizetmüller R., 1955, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg.

kart. SGP – kartoteka *Słownika gwar polskich*, opr. przez Pracownię Dialektologii Polskiej (dawniej: Zakład Dialektologii Polskiej) Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie.

- Majewski SN – Majewski E., 1889–1898, *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich* [...], t. I–II, Warszawa.
- Paluch ZZ – Paluch A., 1989, *Zerwij ziele z dziewięciu miedz. Ziołolecznictwo ludowe w Polsce w XIX i na początku XX wieku*, Wrocław.
- PZZ – Kwaśniewska J., Skulimowski J., Tumiłowicz H., 1956, *Poradnik zbieracza ziół*, Warszawa.
- SEBor – Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- SEBr – Brückner A., 1974, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. III, Warszawa.
- SEW – Berneker E., 1908–1914, *Slavisches etymologisches Wörterbuch, (A–morz)*, Heidelberg.
- SGP – *Słownik gwar polskich*, opr. przez Pracownię Dialektologii Polskiej (dawniej: Zakład Dialektologii Polskiej) Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, red. M. Karaś, S. Urbańczyk, J. Reichan, J. Okoniowa, B. Grabka, R. Kucharzyk, Wrocław–Kraków 1979–.
- SGPKarł – Karłowicz J., 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI, Kraków.
- Simonović BR – Simonović D., 1959, *Botanički rečnik. Imena biłaka* [...], Beograd: [Симоновић Д., 1959, *Ботанички речник. Имена биљака* [...], Белград].
- Skok ER – Skok P., 1971–1974, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga bezika*, t. I–IV, Zagreb.
- SRNG – *Slovar' russkikh narodnyh govorov*, sost. (s II t. gl. red.) F.P. Filin, Moskva–Leningrad 1965–: [*Словарь русских народных говоров*, сост. (с II т. гл. ред.) Ф.П. Филин, Москва–Ленинград 1965–].
- SSSL – Indeks do *Słownika stereotypów i symboli ludowych*, t. II. *Rośliny* (nieopublikowany wydruk udostępniony mi uprzejmie przez prof. Annę Turę za zgodą prof. Jerzego Bartmińskiego).
- SSSL Zioła – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, koncepcja całości i redakcja: J. Bartmiński, zastępca redaktora: S. Niebrzegowska-Bartmińska, t. II: *Rośliny*, cz. 4: *Zioła*, Lublin 2019.
- SStp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. I–XI, Wrocław 1953–2002.
- SW – Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa.
- Šugar HBI – Šugar I., MMVIII [2008], *Hrvatski biljni imenoslov. Nomenclator botanicus croaticus*, Zagreb.
- Vasmer ES – Fasmer M., 1964–1973, *Ètimologičeskij slovar' russkogo àzyka*. Perevod s nem. dopolnieniâ O.N. Trubačeva, t. I–IV, Moskva: [Фасмер М., 1964–1973, *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с нем. и дополнения О.Н. Трубачева, т. I–IV, Москва].

Bibliografia

- Achtarov B. (red.), 1939, *Materiali za b"lgarski botaničen" rečnik*, Sofija: [Ахтаровъ Б. (ред.), 1939, *Материали за български ботаниченъ речникъ*, София].
- André J., 1956, *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris.
- Annenkov N.I., 1878, *Botaničeskij slovar'* [...], Sanktpeterburg: [Анненкоъ Н.И., 1878, *Ботанический словарь* [...], Санкт-Петербург].
- Budziszewska W., 1965, *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej*, Wrocław–Kraków–Warszawa.
- Buffa F., 1972, *Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. K histórii slovenského odborného slovníka*, Bratislava.

- Chodurska H., 2003, *Ze studiów nad fitonimami rękopiśmiennych zielników wschodniosłowiańskich XVII–XVIII wieku*, Kraków.
- Cieślakowa A., 1990, *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Czikow P., Łaptiew J., 1988, *Rośliny lecznicze i bogate w witaminy*, tłum. H. Terpińska-Ostrowska, wyd. IV, Warszawa.
- Derksen R., 2008, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden–Boston.
- Dębowski P., Waniakowa J., 2019, *Semantic Motivation of Plant Names as Part of their Etymology*, [w:] *The Landscape of Lexicography*, red. A. Villalva, G. Williams, Lisboa–Aveiro, s. 173–200.
- Flora i fitonimy na pograniczu polsko-ukraińskim*, red. F. Czyżewski, D. Urban, Lublin 2006.
- Genaust H., 2005, *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen*, Dritte, vollständig überarbeitete und erweiterte Ausgabe, Hamburg.
- Kalezić M., 2012, „S.-Cr. *odoljen* ‘*Valeriana celtica*’ (an etymological note)”, [w:] *Studia etymologica Brunensia*, t. 15: *Theory and Empiricism in Slavonic Diachronic Linguistics*, red. I. Janyšková, H. Karlíková, Praha, s. 127–141.
- Karlin M., 1964, *Slovenska imena naših zdravilnih rastlin*, Ljubljana.
- Kujawska M., Łuczaj Ł., Sosnowska J., Klepacki P., 2016, *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera*, Wrocław.
- Kwaśniewska J., Skulimowski J., Tumiłowicz H., *Poradnik zbieracza ziół*, Warszawa 1956.
- Machek V., 1954, *Česká a slovenská jména rostlin*, Praha.
- Makowiecki S., 1936, *Słownik botaniczny łacińsko-małopolski*, Kraków.
- Marzell H., 2000, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, t. I–V, Lizenzausgabe Parkland Verlag, Fotomechanischer Nachdruck der Erstausgabe 1943–1958, Köln.
- Merkulova V.A., 1967, *Očerki po russkoj nomenklature rastenij. Travy, griby, agody*, Moskwa: [Меркулова В.А., 1967, *Очерки по русской номенклатуре растений. Травы, грибы, ягоды*, Москва].
- Paluch A., 1989, *Zerwij ziele z dziewięciu miedz. Ziółolecznictwo ludowe w Polsce w XIX i na początku XX wieku*, Wrocław.
- Plevačová H., 2000, *K rodině psl. odolěňъ*, [w:] *Studia etymologica Brunensia*, t. 1, red. I. Janyšková, H. Karlíková, Praha, s. 267–269.
- Podbielkowski Z., Sudnik-Wójcikowska B., 2003, *Słownik roślin użytkowych*, wyd. VII poprawione i uzupełnione, Warszawa.
- Rejewski M., 2016, *Nazwy roślin*, Toruń.
- Rostafiński J., 1900, *Słownik polskich imion rodzajów oraz wyższych skupień roślin [...]*, Kraków.
- Rostafiński J., 1903, *Rośliny miłośnicze*, [w:] Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. IV, Warszawa, s. 193–197.
- Rymut K., 1987, *Nazwy miast Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Rystonová I., 2007, *Průvodce lidovými názvy rostlin i jiných léčivých přírodnin a jejich produktů*, Praha.
- Sadnik L., Aizetmüller R., *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg 1955.
- Spólnik A., 1990, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, *Prace Komisji Językoznawstwa PAN w Krakowie*, nr 58, Wrocław–Kraków–Warszawa.

Svoboda J., 1964, *Staročeska osobní jména a naše příjmení*, Praha.

Šulek B., 1879, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb.

Taszycki W., 1925, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków; przedruk w: Taszycki W., 1958, *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. I, Wrocław, s. 32–148.

Vajs N., 2003, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Zagreb.

Waniakowa J., 2012, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim. Zagadnienia ogólne*, Kraków.

Źródła internetowe

Kozłek lekarski – właściwości i zastosowanie (tekst z 18.12.2018 na portalu Cefarm24.pl), <https://www.cefarm24.pl/czytelnia/natura/kozlek-lekarski-wlasciwosci-zastosowanie/> (dostęp 18.04.2023).

TLFI – *Le Trésor de la Langue Française informatisé*, <http://www.atilf.fr/tlfi>, ATILF – CNRS & Université de Lorraine (dostęp 29.04.2023).

Valeriana officinalis (kozłek lekarski, waleriana) (tekst na portalu Hydroflora.pl), <https://rosliny-wodne.pl/stefa-0-sucholubna/470-valeriana-officinalis-kozlek-lekarski-waleriana.html> (dostęp 18.04.2023).

Waleriana. Valeriana officinalis, [w:] *NeuroExpert. Encyklopedia neurofizjologii*, <https://neuroexpert.org/wiki/waleriana-valeriana-officinalis/> (dostęp 18.04.2023).

Odolan – the mysterious Polish dialectal name of valerian (*Valeriana officinalis* L.)

Abstract

The aim of the article is to investigate the origin of the Polish dialectal name *odolan*, which refers to valerian (*Valeriana officinalis* L.). On the basis of historical-comparative analysis of the Slavic language material, it can be concluded that the name *odolan* is probably a late borrowing from Ukrainian dialects. It is related to the Proto-Slavic form **odolĕn*, which is a derivative of the verb **odolĕti* ‘to defeat, to win’, derived from the Proto-Slavic **dolja* ‘success or failure, good or bad fate, destiny’. The Proto-Slavic form **odolĕn* is motivated by the widely known healing and magical properties of valerian, but it is not a calque of Med. Lat. *valeriana*, because this Latin name is unlikely to be related to the verb *valĕre* ‘to be strong, powerful; have an advantage, dominate’, and is most likely an adjectival derivative from the name of the Roman province of *Valeria*.